

Ο συγγραφέας Γιώργος Γραμματικάκης

του Στέφανου Τραχανά*

Όταν, πριν από λίγες μέρες, η Ένωση Ελλήνων Φυσικών μου ζήτησε να πω δυο λόγια για τον Γιώργο Γραμματικάκη στη σημερινή εκδήλωση, αισθάνθηκα ένα ελαφρό μούδιασμα. Να μιλήσω ως τι; Ως φίλος, ως συνάδελφος φυσικός, ως διευθυντής των Πανεπιστημιακών Εκδόσεων Κρήτης –δηλαδή ως «εκδότης» του– ή ως απλός αναγνώστης των βιβλίων του; Διάλεξα την τελευταία λύση. Θα μιλήσω λοιπόν για την πιο ενδιαφέρουσα –έτσι πιστεύω– πλευρά του Γιώργου Γραμματικάκη. Και ταυτόχρονα, όσο κι αν ακουστεί περίεργο, τη λιγότερο εξερευνημένη: την πλευρά του συγγραφέα. Όχι βέβαια για να την «εξερευνήσω» –έτσι, μέσα σε δέκα λεπτά– αλλά απλώς για να την ανιχνεύσω. Να πω –όπως το βλέπω εγώ– τι είδους συγγραφέας είναι ο Γιώργος Γραμματικάκης. Και μην βιαστείτε, σας παρακαλώ, να πείτε «συγγραφέας βιβλίων επιστημονικής εκλαΐκευσης». Γιατί ο Γ. Γραμματικάκης –αυτό σκοπεύω να υποστηρίξω– είναι κάτι πολύ περισσότερο απ' αυτό. Δεν είναι «απλώς» ένας ταλαντούχος εξηγητής της επιστήμης, όσο σπουδαίο κι αν είναι αυτό από μόνο του. Είναι ταυτόχρονα κι ένας «κοσμογράφος». Ένα νέο είδος συγγραφέα που, μιλώντας για την επιστήμη, ανατέμνει συγχρόνως και την εποχή του. Κι όχι την εποχή του γενικά και αόριστα. Αλλά εκείνο το χαρακτηριστικό της που συνιστά –έτσι πιστεύει ο

---

* Κείμενο που διαβάστηκε στην τιμητική εκδήλωση που οργάνωσε για τον Γιώργο Γραμματικάκη η Ένωση Ελλήνων Φυσικών, στο κτήριο της Παλαιάς Βουλής στις 26 Μαΐου 2010.

Γ. Γραμματικάκης- και τη θεμελιώδη αναπηρία της. Θα της δώσω ένα όνομα: το μεγάλο ρήγμα. Το χάσμα ανάμεσα στην επιστήμη και την τέχνη· τη γνώση και τη σοφία. Το χάσμα ανάμεσα στους «δύο πολιτισμούς», τις «δύο κουλτούρες», για να θυμηθώ τον C.P. Snow. Έναν άλλο σπουδαίο ανατόμο της εποχής του και φυσικό επίσης. Το χάσμα ανάμεσα στην έλλογη εμπειρική προσέγγιση του κόσμου από τη μια μεριά -αυτήν που προσφέρει η επιστήμη- κι εκείνη την ιδιαίτερη θέαση των πραγμάτων και της ανθρώπινης κατάστασης που μόνο η μεγάλη τέχνη ή ο φιλόσοφος λόγος μπορούν να μας δώσουν.

Όμως ο Γιώργος Γραμματικάκης δεν είναι απλώς ένας ανατόμος ή -γιατί όχι;- ένας γεωλόγος του μεγάλου ρήγματος. Με τα βιβλία του προσπαθεί και να το κλείσει. Ή, έστω, να μας περάσει απέναντι. Να δούμε τον κόσμο κι από την άλλη πλευρά. Κι αυτός πιστεύω είναι ο βαθύτερος λόγος που τα βιβλία του ασκούν πάνω μας αυτή την παράξενη γοητεία. Αυτή την παρηγορητική επίδραση που μόνο από την καθαρή λογοτεχνία έχουμε μάθει να περιμένουμε. Ίσως όμως να πρόκειται για ένα ιδιαίτερο είδος αισθητικής συγκίνησης που την προκαλεί η ασυνήθιστη επικοινωνία ανάμεσα στους δύο «παράλληλους εαυτούς μας»: τον λογικό και τον συναισθηματικό μας εαυτό. Το δεξί και το αριστερό μας ημισφαίριο. Και ίσως αυτό τελικά να καταφέρνει ο Γραμματικάκης με τα βιβλία του. Να κλείνει κάπως και το εσωτερικό μας ρήγμα. Ποιος ξέρει; Η επιστήμη του εγκεφάλου μόλις τώρα έχει αρχίσει να ερευνά τις εσωτερικές «πηγές» της αισθητικής απόλαυσης.

Το συγγραφικό ταλέντο του Γ. Γραμματικάκη -και το ιδιαίτερο «άρωμα» των βιβλίων του- το αισθάνεται όμως κανείς και από τους ίδιους τους τίτλους των βιβλίων του. Και οι οποίοι θα άξιζαν μια χωριστή συζήτηση από μόνοι τους. Πάρτε την *Κόμη της Βερενίκης*, παραδείγματος χάριν. Αυτό το κλασικό πια βιβλίο. Ένας ασήμαντος αστερισμός -πάντα είχα δυσκολία να τον διακρίνω, παρότι ερασιτέχνης αστροσκόπος-, ένας ασήμαντος λοιπόν αστερισμός και η μικρή ιστορία αγάπης που τον συνοδεύει γίνονται τίτλος ενός βιβλίου με επιστημονικό περιεχόμενο. Ένα μικρό «σκάνδαλο». Ή, τουλάχιστον, ένα πολύ τολμηρό εγχείρημα για τις μέρες του.

Που όμως εξέπεμψε αμέσως ένα πολύ διακριτό σήμα. Διότι η παραπομπή σ' έναν αρχαίο αστερισμό και τον μύθο του ήταν στην ουσία και μια συμβολική παραπομπή σ' έναν πολιτισμό, και μια «στιγμή» της ανθρώπινης ιστορίας, που το μεγάλο ρήγμα δεν έχει ανοίξει ακόμα. Όταν οι άνθρωποι μπορούσαν ακόμα να βλέπουν τον ουρανό με τα μάτια του μύθου και της επιστήμης ταυτόχρονα. Εκείνη τη μοναδική «στιγμή» στην ανθρώπινη ιστορία που αυτό το παράξενο «ανθρωπάκι» –ο κάτοικος αυτού του ασήμαντου πλανήτη– τολμά να κοιτάξει τον ουρανό και να μην βλέπει πια «εκεί πάνω» εκδικητικούς θεούς και δαίμονες αλλά μια νομοκρατούμενη φύση. Μια έλλογη τάξη. Και να αναζητά τους νόμους της. Κι αυτό το ίδιο «ανθρωπάκι» να μπορεί επίσης να βλέπει «εκεί πάνω» τον Περσέα και τον Πήγασο, την Ανδρομέδα και την Κασσιόπη· όλους τους ήρωες ενός μεγάλου μύθου. Και λίγο πιο πέρα, τις στάχτες του Φαέθοντα –τον γαλαξία μας– και πάνω τους, πάνω στις στάχτες του Φαέθοντα, τον Κύκνο. Τον αδελφικό φίλο του Φαέθοντα να κλαίει απαρηγόρητος για το χαμό του. Έως ότου τον λυπηθούν οι θεοί –οι ίδιοι θεοί που τιμώρησαν την ύβρι και την «ανταρσία», του φίλου του– και να τον κάνουν αστερισμό πάνω στις στάχτες του. Ένας αιώνιος ύμνος στα μεγάλα θέματα: την ύβρι –τη σύγκρουση με την πατρική ή θεϊκή εξουσία– τη νεότητα, τη φιλία. Έτσι είναι πάντα στην ιστορία. Μεγάλοι πολιτισμοί, μεγάλα θέματα, μεγάλα παραμύθια.

Αυτή λοιπόν τη χαμένη ενότητα του κόσμου προσπαθεί να ανασυνθέσει ο Γιώργος Γραμματικάκης μέσα από τα βιβλία του. Για τη δική του εσωτερική γαλήνευση – και τη δική μας. Παράδοξα πράγματα για βιβλία που μιλούν για επιστήμη. Έτσι είχαμε μάθει μέχρι τώρα. Κι αυτό ακριβώς προσπαθεί να μας «ξεμάθει» ο Γ. Γραμματικάκης. Να μας πει ότι η επιστημονική περιπέτεια του ανθρώπου δεν εξαντλείται σε μια χαζοχαρούμενη απαρίθμηση των επιστημονικών και τεχνολογικών επιτευγμάτων του. Αλλά είναι ταυτόχρονα και μια κατάδυση στις βαθύτερες υπαρξιακές του αγωνίες. Στον μεταφυσικό του εαυτό. Αυτόν που μας αποκάλυψε ο Ταρκόφσκι με το «Σολάρις» και το «Στάλκερ». Αυτόν για τον οποίο επίσης μας μίλησε ένας μεγάλος φυσικός –και μέγας αγνωστικιστής– όταν έγραφε

φε: «Η προσπάθεια να καταλάβουμε το σύμπαν είναι από τα λίγα πράγματα που ανυψώνουν την ανθρώπινη ζωή πάνω από το επίπεδο της φάρσας, δίνοντάς της κάτι από τη χάρη της τραγωδίας».

Αν όμως με την *Κόμη της Βερενίκης* ο Γραμματικάκης έδωσε μια νέα διάσταση στη δημόσια πρόσληψη της επιστήμης –μας έμαθε να την βλέπουμε όχι απλώς ως κινητήρια δύναμη της τεχνολογικής εξέλιξης αλλά και ως θεμελιώδη συνιστώσα του πολιτισμού μας– με την *Αυτοβιογραφία του φωτός* η συγγραφική του τέχνη πραγματοποιεί ένα καινούργιο άλμα. Την ιστορία του κόσμου δεν την αφηγείται πλέον ένας «εξωτερικός» παρατηρητής, ένας επιστήμονας, αλλά ο κατ' εξοχήν πρωταγωνιστής των γεγονότων που τη σημάδεψαν. Το ίδιο το φως.

Ο Γιώργος Γραμματικάκης συνειδητοποιεί –και μετουσιώνει σε λογοτεχνική «ύλη»– μια θεμελιώδη διαπίστωση της σύγχρονης Φυσικής σχετικά με το φως. Ότι πρόκειται για εκείνη τη μοναδική οντότητα της φύσης που κρύβει μέσα της όλα τα μεγάλα μυστικά του κόσμου.

Πώς μάθαμε ότι ζούμε σ' ένα κβαντικό σύμπαν; Δηλαδή τις αρχές της Κβαντομηχανικής; Από τις παράξενες ιδιότητες του φωτός που εκπέμπει ένα πυρακτωμένο σώμα. Πώς μας αποκαλύφθηκε η Θεωρία της Σχετικότητας; Από την «παράλογη» ιδιότητα του φωτός να τρέχει πάντα με την ίδια ταχύτητα είτε εμείς τρέχουμε προς αυτό είτε απομακρυνόμαστε απ' αυτό. Και πώς μάθαμε τελικά –ύστερα από πολυετείς μετέωρες αναζητήσεις– ότι ζούμε σ' ένα σύμπαν που γεννήθηκε από μια μεγάλη έκρηξη; Από το αχνό ραδιοφωνικό φως που μας έρχεται από παντού και «θυμίζει» το παλιό ζεστό φως μιας εστίας που έχει πια κρυώσει. Οι θεωρητικοί φυσικοί θα μας πουν επίσης ότι από τη μελέτη της μαθηματικής θεωρίας του κβαντικού φωτός έμαθαν το μυστικό της μαθηματικής δομής και όλων των άλλων θεμελιωδών δυνάμεων του μικροκόσμου. Όλα τα σωματίδια-αγγελιαφόροι μοιάζουν μαθηματικά με το φως. Είναι γενικευμένο φως.

Ποιος λοιπόν μπορεί να είναι καταλληλότερος να μας αφηγηθεί την ιστορία του κόσμου από αυτόν που μας έμαθε τα μυστικά του;

Νομίζω ότι πολύ σπάνια στην ιστορία του βιβλίου επιστημονικής εκλαΐκευσης –στην απαιτητικότερη εκδοχή του– ένα λογοτεχνικό εύρημα και ένας τίτλος αποδίδουν με τόση πιστότητα –αλλά και δραματική ένταση– ένα θεμελιώδες επιστημονικό γεγονός: τον κεντρικό ρόλο του φωτός στη φύση.

Η πρωτοπρόσωπη αφήγηση δεν είναι βέβαια χωρίς κινδύνους. Ιδίως όταν ο συγγραφέας-αφηγητής-ηθοποιός διολισθαίνει ανεπιστήτως σ' εκείνη την ιδιάζουσα κατάσταση ψυχολογικής ταύτισης με το πρόσωπο που υποδύεται. Και τότε είναι σαν να ακούει κανείς στο βάθος –πίσω από τη φλεγόμενη βάτο– τον ίδιο τον Γιώργο Γραμματικάκη με βαθιά βιβλική φωνή να λέει. «Εγώ ειμί το φως...».

Γιώργο Γραμματικάκη, σ' ευχαριστούμε για τα βιβλία που μας χάρισες κι εκείνα που θα μας χαρίσεις ακόμη.